

# Բարեվարքության ամրապնդումը և կոռուպցիայի նվազեցումը պաշտպանության ոլորտում

Լավագույն փորձի օրինակների ժողովածու



ԵԱՀԿ

Եվրոպայում անվտանգության և  
համագործակցության կազմակերպություն  
Երևանյան գրասենյակ

# ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<b>Բաժին առաջին</b> .....	1
Ներածություն .....	1
<b>Գլուխ 1. Կոռուպցիայի անձօքը</b> .....	3
Կոռուպցիան պաշտպանության ոլորտում .....	3
Կոռուպցիայի աղբյուրները պաշտպանության ոլորտում .....	4
Պաշտպանության ոլորտի կոռուպցիայի հետևանքները .....	6
Սակավ ռեսուրսների վատնում .....	6
Նվազ մարտունակություն .....	6
Բարոյահոգեբանական մթնոլորտի վատթարացում պաշտպանական ինստիտուտների ներսում և հարգանքի նվազում վերջիններիս հանդեպ .....	6
Անմիջական սպառնալիք անվտանգությանը .....	8
Սպառնալիք պետության հիմքերի համար .....	8
Արդյո՞ք հավերժ է պաշտպանության ոլորտի կոռուպցիան .....	11
<b>Գլուխ 2. Ռազմավարական մոտեցումը պաշտպանության ոլորտում բարեվարքության ամրապնդման և կոռուպցիայի նվազեցման ուղղությամբ</b> .....	13
Կոռուպցիոն վարքագծից ակնկալվող կորուստների մակարդակի փոփոխումը .....	14
Կոռուպցիոն վարքագծից ակնկալվող օգուտների մակարդակի փոփոխումը .....	17
Կոռուպցիայի նվազեցման ռազմավարական մոտեցումը .....	18
Առաջարկություններ .....	20
<b>Գլուխ 3. ՆԱՏՕ-ն և բարեվարքության ամրապնդման նախաձեռնության զարգացումը</b> .....	21
ՆԱՏՕ-ի սկզբունքները .....	21
ՆԱՏՕ-ի գործընկերությունները .....	21
Եվրատալանտյան գործընկերության խորհուրդը .....	21
ՆԱՏՕ-ն և դրա 60-ամյակին նվիրված գագաթաժողովը .....	22
Բարեվարքության ամրապնդման նախաձեռնության զարգացումը .....	22
Բարեվարքության ամրապնդման մասին ՆԱՏՕ-ի 2009 և 2008 թթ. եզրափակիչ հռչակագրերը .....	23
Նպատակային հիմնադրամներ և բարեվարքության ամրապնդման նպատակային հիմնադրամը .....	23
Ուսուցում և վերապատրաստում .....	24
Պաշտպանության ոլորտի բարեփոխումների իրականացման ֆինանսական և ժողովրդավարական ապահովման հիմնախնդիրները .....	24
ՆԱՏՕ-ի արժեքները և բարեվարքության ամրապնդումը .....	24
Փոխակերպումները և փոփոխությունների կառավարումը պաշտպանության ոլորտում .....	25
Կոռուպցիայի նվազեցմանն ուղղված միջազգայնորեն գործադրվող ջանքերը .....	25
Պետությունների անհատական պատասխանատվությունն ու միջազգային համագործակցությունը .....	26
Համագործակցաբար աշխատելը 2009 թ. փետրվարին տեղի ունեցած Մոնտերեյի կոնֆերանսի քննարկումներն ու եզրակացությունները .....	27
Մոնտերեյի առաջարկությունները .....	27
Բարեվարքության ամրապնդումը համատեղ ռազմական գործողությունների անցկացման երկրներում .....	27
Բարեվարքության ամրապնդումը կրթության միջոցով .....	27
Բարեվարքության ամրապնդումը գնումների գործընթացում .....	28

Բարեվարքության ամրապնդումը հետազոտությունների և ուսումնասիրությունների միջոցով .....	28
ՆԱՏՕ-ի/ԵԱԳԽ-ի աջակցությունը Բարեվարքության ամրապնդմանը .....	29
Այազա աշխատանքներն ու պատվախնդրությունները .....	29
Բարեվարքության ամրապնդումը անկայուն աշխարհում .....	29
<b>Գլուխ 4. Պաշտպանության ոլորտում բարեվարքության ամրապնդման և կոռուպցիայի նվազեցման ուղղությամբ ազգային մոտեցումները .....</b>	<b>30</b>
Բարեվարքության ամրապնդման առթիվ ԱՄՆ-ի մոտեցումը .....	30
Հիմունքները .....	30
Հիմնական բաղադրիչները .....	31
Մարդիկ .....	32
Ընթացակարգեր և մեխանիզմներ .....	32
Կազմակերպական միավորներ .....	32
Ենթակառուցվածքներ .....	33
Արտաքին բաղադրիչներ .....	33
Կանադայի մոտեցումը անվտանգության ոլորտի բարեփոխումների նկատմամբ և նրա դերը Աֆղանստանում .....	34
Առաջարկություններ .....	37
<b>Բաժին երկրորդ. Կոռուպցիոն ռիսկերն ու խոցելի կետերը պաշտպանության ոլորտում .....</b>	<b>39</b>
<b>Գլուխ 5. Կադրային քաղաքականություն .....</b>	<b>41</b>
Կադրային հարցերին առնչվող կոռուպցիայի ձևերը .....	42
Յուրացում/շորթում .....	42
Կաշառք .....	43
Ազդեցության վրա հիմնված փոխհարաբերությունների ցանց .....	43
Կադրային կառավարման առանձին ոլորտներում առկա ռիսկերը և դրանց դեմ պայքարի միջոցները .....	43
Պարտադիր զորակոչ/հավաքագրում .....	43
Ուսուցում/վերապատրաստում .....	44
Այազա սպաների նախապատրաստումը .....	44
Բարձրագույն զինվորական կրթություն (2ինվորական ակադեմիաներ) .....	44
Արտերկրում ուսուցում անցնելը .....	45
Արտերկրում նշանակում ստանալը .....	46
Աշխատավարձ, նպաստներ և արտոնություններ .....	47
«Մեռած հոգիներ» .....	47
Հավելավճարներ/խրախուսանքի միջոցներ .....	47
Բնակարանային բավարարում .....	47
Բժշկական ապահովություն .....	47
Ճառայողական առաջընթացի կառավարում .....	47
Կիրառելի ռազմավարական մոտեցումը. բարեվարքություն, թափանցիկություն և հաշվետվողականություն .....	50
Բարեվարքություն .....	51
Թափանցիկություն .....	52
Հաշվետվողականություն/պատասխանատվություն .....	53
Ամփոփիչ մտքեր .....	54
<b>Գլուխ 6. Պաշտպանության ոլորտի բյուջետավորումն ու ֆինանսական կառավարումը .....</b>	<b>56</b>
Սկզբունքներն ու պահանջները .....	56

Գործընթացի բարեվարքությունը .....	57
Լիազորությունների պատվիրակում և հաշվետվողականություն .....	61
Բյուջեի իրագործելիությունն ու համակողմանիությունը .....	61
Թափանցիկությունը բազմազգ համատեքստում .....	63
Բյուջետային գործընթացի հարավարևելաեվրոպական վերահսկիչ չափորոշիչները .....	64
1. Չինված ուժերի բյուջետավորումը որպես անվտանգության	
և պաշտպանության ոլորտի քաղաքականության բաղադրիչ .....	65
ա. Նպատակներ, տեսլական, ռազմավարություն .....	65
բ. Ծրագրային մոտեցում .....	65
գ. Պաշտպանության ոլորտի և զինված ուժերի զարգացման	
պլանավորման ռիսկերը .....	65
դ. Չինված ուժերի նպատակային բյուջետավորում .....	66
2. Բյուջեի պլանավորում .....	66
ա. Չինված ուժերի բյուջեի պլանավորում .....	66
բ. Ըկունություն .....	66
գ. Չինված ուժերի բյուջեներ .....	66
3. Բյուջեի կատարումը և դրա նկատմամբ վերահսկողությունը .....	67
ա. Բյուջեի կատարում .....	67
բ. Աուդիտ .....	67
գ. Հաշվետվությունների ներկայացում .....	68
4. Չինված ուժերի բյուջետավորման թափանցիկությունը .....	68
ա. Որոշումների կայացման թափանցիկ գործընթաց .....	68
բ. Տեղեկատվության մատչելիություն .....	68
5. Բարեվարքության ապահովում .....	69
Գլուխ 7. <b>Գնումների գործընթացը պաշտպանության ոլորտում</b> .....	70
Բարեվարքությունը ձեռքբերման գործընթացում .....	70
Մասնակից կազմակերպությունների բարեվարքությունը .....	76
Անհատական վարքագծի բարեվարքությունը .....	79
Բարեվարքության դաշնագրեր .....	82
Գլուխ 8. <b>Օֆսեթային (հակադարձ) գործարքներ</b> .....	84
Օֆսեթների կիրառման ժամանակակից փորձը .....	84
Օֆսեթային առաջարկները հաշվի առնելը մատակարարների	
ընտրության հարցում .....	85
Օֆսեթների ընդհանուր արժեքը .....	85
Օֆսեթների առավելությունները .....	85
Օֆսեթների քաղաքական չափումը .....	86
Օֆսեթների կոռուպցիոն ռիսկերը .....	86
Եվրոպական պաշտպանական գործակալության	
գեկույցը օֆսեթների մասին .....	86
Գիտական հետազոտություններ .....	87
Թի բաց հարցազրույցները պաշտպանության ոլորտի փորձագետների հետ .....	87
Օֆսեթներին ներհատուկ կոռուպցիոն ռիսկերը .....	90
Ոչ իրավաչափ ազդեցությունը հզորությունների կարիքը գնահատելու վրա .....	90
Ոչ թափանցիկ բնույթի ազդեցությունները մատակարարների ընտրության	
հարցում .....	91
«Լավության» համար փոխհատուցման հնարավորություն ընձեռելը .....	91
Օֆսեթներին առնչվող կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումը .....	91
Թափանցիկություն և հաշվետվությունների ներկայացում .....	92
Հաշվետվողականության և բարեվարքության ամրապնդում .....	93
Գործառնական ընթացակարգերի օպտիմալացում .....	94

Նախահարձակ մասնակցություն արդյունաբերության և վերազգային կազմակերպությունների կողմից .....	94
Նախահարձակ մասնակցություն պաշտպանության ոլորտի ընկերությունների կողմից .....	94
Նախահարձակ մասնակցություն արդյունաբերության և վերազգային կազմակերպությունների կողմից .....	95
Նախահարձակ մասնակցություն քաղաքացիական հասարակության և ՀԼՄ կազմակերպությունների կողմից .....	95
Յետևություններ .....	95

**Գլուխ 9. Արտապատվիրման, մասնավորեցման և հանրային-մասնավոր գործընկերությունների հավանական առավելություններն ու ռիսկերը պաշտպանության ոլորտում .....**

Ներածություն .....	97
Կոռուպցիոն ռիսկերը «Պատրաստե՛լ, թե՞ գնե՛լ» ընտրությունը կատարելիս .....	99
Կոռուպցիոն ռիսկերը արտապատվիրման, մասնավորեցման և ՀՄԳ-ների կիրառման ընթացքում .....	102
Յետևություններ .....	106
Առաջարկություններ .....	108

**Գլուխ 10. Ավելցուկային գույքի և ենթակառուցվածքների օգտահանումը (ուտիլիզացիան) .....**

Միջոցների վատնում .....	110
Անվտանգության և ապահովության հետ կապված ռիսկեր .....	111
Օգտահանման կոռուպցիոն ռիսկերը .....	115
Առաջարկություններ .....	119
Իրազեկում .....	119
Պաշտպանական պլանավորումն ու ծրագրերը .....	119
Տեղական դերակատարների կողմից պատասխանատվությունը ստանձնելը .....	119
Ծրագրային մոտեցում որդեգրելը ավելցուկների կառավարման հարցում .....	119
Միջազգային աջակցություն ստանալուն ձգտելը .....	120
Հանրային-մասնավոր գործընկերություններ .....	120
Սպառազինությունների համակարգերի նկատմամբ կիրառեք կենսական ամբողջական ցիկլի կառավարման մոտեցումը .....	120

**Գլուխ 11. Չինված ուժերի անձնակազմի և գույքի ներգրավվածությունը տնտեսական գործունեության մեջ .....**

Ներածություն .....	121
Չինված ուժերի վերածումը տնտեսական դերակատարի .....	121
Ինդունեցիայի զինված ուժերի բիզնես գործունեության կառուցվածքը .....	123
ա. Չինված ուժերին պատկանող բիզնեսը .....	123
բ. Չինված ուժերի համագործակցությունը մասնավոր բիզնեսի հետ .....	125
գ. Չինված ուժերի ներգրավվածությունը հանցավոր գործունեության մեջ .....	125
դ. Կոռուպցիան զինված ուժերում .....	125
Չինված ուժերի տնտեսական դերակատարի վերածվելու բացասական հետևանքները .....	128
Արհեստավարժություն .....	128
Հաշվետվողականություն/պատասխանատվություն .....	128
Մարդու իրավունքների խախտումներ .....	129
Յետևություն. Չինված ուժերը պետք է դուրս բերվեն տնտեսական գործունեության ոլորտից .....	129

<b>Գլուխ 12. Բարեվարքության հարցերը՝ կապված ռազմական գործողությունների հետ</b> .....	131
Մասնավոր հատվածի ենթադրյալ առավելությունները .....	134
Բարոյական բնույթի և ղեկավարման հետ կապված մարտահրավերներ .....	135
ԿՄՁՈՒ-ների լավագույն փորձի խթանումը և բարեվարքության ամրապնդումը ՆԱՏՕ-ի գործողությունների ընթացքում .....	138
Առաջարկություններ .....	139
C3 և համապարփակ մոտեցումը գործողությունների նկատմամբ .....	139
Օրենքն ընդդեմ բնավորության .....	139
Մասնագիտական զինվորական էթիկայի քայքայումը .....	140
Կապալառուներն ու հումանիտար միջամտությունները .....	141
Բացառապես կառավարական գործառույթներ .....	141
Կապալառուներն ու մարտական ապահովումը .....	142
Կապալառուների արտոնագրումը .....	142
Մասնագիտական վարքագծի կանոնագրքեր .....	142
Հակառակորդի մասնավոր կապալառուների հետ պատերազմի մեջ մտնելու հեռանկարները .....	142
Ապագայի զինվորական առաջնորդներ պատրաստելը .....	142
<b>Գլուխ 13. Պաշտպանության ոլորտին առնչվող կոռուպցիայի դեմ պայքարը տարածքային վեճեր ունեցող կամ սառեցված հակամարտությունների մեջ գտնվող երկրներում</b> .....	144
Սառեցված հակամարտությունները որպես կոռուպցիոն ռիսկերի շարժիչ ուժ .....	145
Ծախսերի ավելացում .....	145
Թափանցիկության նվազում .....	145
Իրավական վակուում .....	146
Չկանոնավորված զինված ուժերը .....	146
Սառեցված հակամարտությունների ազդեցությունը կոռուպցիայի դրսևորման ձևերի վրա .....	147
Հակակոռուպցիոն միջոցառումներ .....	148
Վրաստանի օրինակը .....	150
Քաղված դասեր .....	155
<b>Բաժին երրորդ. Բարեվարքության ամրապնդումը և կոռուպցիոն հնարավորությունների նվազեցումը պաշտպանական գերատեսչություններում</b> .....	157
<b>Գլուխ 14. Բարեվարքության ամրապնդման կարևորությունը</b> .....	159
Ի՞նչ է նկատի առնվում բարեվարքություն ասելով .....	159
Բարեվարքությունը զինված ուժերում .....	160
Բարեվարքության ամրապնդման գործիքները .....	162
Եզրակացություն .....	163
Առաջարկություններ .....	164
<b>Գլուխ 15. Կարգավորիչ մեխանիզմներ</b> .....	165
Հարկադրանքի միջոցներ .....	165
Կոռուպցիոն հանցագործությունների սուբյեկտները .....	167
Ազդեցության շահարկում .....	168
Իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը .....	168
Պատժամիջոցներ .....	168
Սառեցում (կալանք), առգրավում և բռնագրավում .....	169
Կոռուպցիոն հանցագործություններից ստացված եկամուտների օրինականացումը (փողերի լվացումը) .....	170

Հատուկ լիազորություններ .....	171
Վկաների, տուժողների, փորձագետների և հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացնող անձանց պաշտպանությունը .....	173
Միջազգային համագործակցությունը հակակոռուպցիոն օրենսդրության կիրարկման ընթացքում .....	173
Քաղաքացիական իրավունք .....	174
Ոչ պարտադիր ուղեցույցներ .....	177
Պաշտոնատար անձանց վարքագծի կանոնագրքեր .....	177
Մասնավոր հատվածի վարքագծի կանոնագրքեր .....	178
Բարեվարքության դաշնագրեր .....	179
Տեղեկատվության մատչելիություն, թափանցիկություն և կառավարում .....	180
Հետևություն՝ իրավական մեխանիզմների կարևորության մասին .....	183
<b>Գլուխ 16. Մարդկային գործոնի դերը .....</b>	<b>185</b>
Մարդկային վարքագծի մոտիվացիան .....	185
Ֆիզիոլոգիական .....	186
Ապահովություն/անվտանգություն .....	186
Սեր/կապվածություն/պատկանելություն .....	186
Պատիվ և ճանաչում .....	187
Ինքնաիրացում .....	187
Կազմակերպական համատեքստ/միջավայր .....	188
Բարոյական վարքագծի մոտիվացիան .....	191
Կազմակերպական մշակույթ .....	192
Կազմակերպական մշակույթ և մոտիվացիա. թշնամիներ, թե՞ ընկերներ .....	194
Ամփոփում .....	197
<b>Գլուխ 17. Կառավարության դերը .....</b>	<b>198</b>
Կոռուպցիոն ռիսկեր .....	198
Բարեվարքության ամրապնդումը պաշտպանության ոլորտի կառավարման գործընթացում .....	199
Քաղաքականություն, պլանավորում, ծրագրավորում և բյուջետավորում .....	200
Կադրային կառավարում .....	202
Ռազմական տեխնիկա, սարքավորումներ, նյութատեխնիկական ապահովում և ենթակառուցվածքներ .....	202
Տեսչական և աուդիտային ստուգումներ .....	204
Թափանցիկություն և հաշվետվողականություն .....	204
Պրոֆեսիոնալ կադրեր .....	205
Շահերի բախումների կանխումը .....	208
Հակակոռուպցիոն մարմիններ .....	209
Եզրափակիչ նկատառումներ. ռազմավարություն և հետևողականություն .....	210
<b>Գլուխ 18. Խորհրդարանների և աուդիտային մարմինների դերը .....</b>	<b>215</b>
Մաս 1-ին. Խորհրդարանական հանձնաժողովներ .....	215
Վերահսկիչ կամ հաշվիչ պալատներ .....	216
Սկսեք վերևից. կոռուպցիոն ռիսկերը և դրանց հաղթահարման միջոցները Խորհրդարանականների համար .....	218
Խորհրդարանի դերը պաշտպանության ոլորտի թափանցիկության ապահովման գործում .....	220
Դաշնակիցները. լրատվամիջոցներ, ՀԿ-ներ, միջազգային կազմակերպություններ, պաշտպանության ոլորտի մասնագետներ .....	222
Վերահսկողությունը պաշտպանական արդյունաբերության և սպառազինությունների արտահանման նկատմամբ .....	224

Եզրափակիչ նկատառումներ .....	226
<b>Գլուխ 19. Օմբուդսմանի ինստիտուտի դերը .....</b>	<b>228</b>
Օմբուդսմանի գործառույթը պաշտպանության ոլորտում .....	228
Օմբուդսմանի ինստիտուտի մոդելները .....	230
Պաշտպանության ոլորտում օմբուդսմանի ինստիտուտի դասական մոդելը .....	230
Ինստիտուցիոնալ (կազմակերպական) մոդելը .....	232
«Ուժեղ» ինստիտուցիոնալ օմբուդսման .....	233
«Թույլ» ինստիտուցիոնալ օմբուդսման .....	234
Օմբուդսմանի դերը պաշտպանության ոլորտում բարեվարքության ամրապնդման և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցման գործում .....	235
Յետևություն .....	242
<b>Գլուխ 20. Պաշտպանական արդյունաբերությունը որպես դաշնակից կոռուպցիայի նվազեցման գործում .....</b>	<b>243</b>
1. Պաշտպանական արդյունաբերությունը որպես կոռուպցիայի նվազեցման լուծումների բաղադրիչ. Ամերիկյան մոտեցումը .....	243
Պաշտպանական արդյունաբերության նախաձեռնությունը (ՊԱՆ) .....	243
Եթիկայի արդյունավետ ծրագրի բաղադրիչները .....	244
ա. Եթիկայի կամ վարքագծի կանոնագրքեր .....	244
բ. Եթիկայի հարցերով պաշտոնական կառույցներ .....	245
գ. Թեժ գծեր, օգնության հեռախոսահամարներ կամ ահազանգման խողովակներ .....	246
դ. Վերապատրաստում և տեղեկատվական ապահովում .....	247
ե. Հաղորդակցություն .....	247
Կոռուպցիայի դեմ պայքարի հատուկ միջոցներ .....	248
2. Բարեվարքության քաղաքականություն՝ պաշտպանության ոլորտի եվրոպական կապալառուի օրինակ .....	249
Բարդ, փոփոխվող միջավայր .....	249
Ավելի շատ թափանցիկություն և քննելիություն .....	249
Եթիկական կառավարում .....	250
Ռիսկերի կառավարում .....	250
Կառավարվող գործընթացներ .....	251
Կոռուպցիայի կանխարգելման կոշտ ընթացակարգեր .....	251
Առաջավոր փորձի ձեռքբերումը .....	252
Եթիկան և կորպորատիվ պատասխանատվությունը «Թալես»-ում .....	252
3. Յետագա քայլերը պաշտպանական արդյունաբերության մեջ բարեվարքությունը խթանելու ուղղությամբ .....	252
<b>Գլուխ 21. Քաղաքացիական հասարակության և լրատվամիջոցների դերը .....</b>	<b>255</b>
Ներածություն .....	255
Քաղաքացիական հասարակության դերը .....	257
Քաղաքացիական հասարակությունն ու «նոր դիվանագիտությունը» .....	258
Քաղաքացիական հասարակության հսկողությունը պաշտպանության ոլորտի նկատմամբ .....	259
Քաղաքացիական հասարակությունն ու անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները .....	261
Յետհարված ՅԿ-ների դեմ .....	262
Լրատվամիջոցների դերը .....	264
Քաղաքացիական հասարակությունը և ՉԼՄ-ները անկայուն, անցումային շրջանի և ՆԱՏՕ-ի անդամ պետություններում .....	268
Յետևություններ. ՅԿ-ների և պետության միջև գործընկերության հաստատումը բարեվարքության ամրապնդման ուղղությամբ .....	273



Գլուխ 22. <b>Միջազգային կազմակերպությունների դերը</b> .....	276
Միջազգային կազմակերպությունների դերը լայն համատեքստում .....	276
Կապը պաշտպանության ոլորտի հետ .....	281
Առանձին ինստիտուտներ և ծրագրեր .....	281
Միջազգային կազմակերպությունների հնարավորությունների օգտագործումը .....	288
<b>Բաժին չորրորդ. Բարեվարքության ամրապնդման ծրագրերի իրականացումը</b> .....	291
Գլուխ 23. <b>Իրական փոփոխությունների հասնելը</b> .....	293
Առկա իրավիճակի գնահատումը .....	293
Ամուր կռաւիցիայի ձևավորում .....	295
Տեսլականների ու ռազմավարությունների մշակում և ներկայացում .....	295
Վերացնել փոփոխության ճանապարհին առկա խոչընդոտները .....	299
Արագ ձեռք բերված արդյունքների ցուցադրում .....	301
Նախնական հաջողությունների զարգացումը՝ փոփոխության գործընթացը արագացնելու համար .....	302
Կազմակերպական մշակույթի մեջ նոր փորձի ներդրումը .....	303
Գլուխ 24. <b>Մշակութային առանձնահատկություններին իրազեկ լինելը բարեվարքության ամրապնդման ծրագրեր իրականացնելիս</b> .....	306
Ինչո՞ւ է մշակույթը կարևոր .....	306
Ի՞նչն է մարդկանց և կազմակերպությունները տարբերում միմյանցից .....	307
Մշակութային շերտեր և կոռուպցիայի ընկալման մոտեցումներ .....	308
Մշակութային առանձնահատկությունները հաշվի առնելու ռազմավարություններ .....	311
(1) Միջազգային մակարդակով .....	311
(2) Ազգային մակարդակով .....	312
(3) Անվտանգության հատվածի մակարդակով .....	312
(4) Պաշտպանության ոլորտի մակարդակով .....	313
Հավելված 1. <b>Աղբյուրների ընտրանի</b> .....	317
Պաշտոնական փաստաթղթեր .....	317
Կոռուպցիայի դեմ Միավորված ազգերի կազմակերպության կոնվենցիա (2004 թ.) .....	317
United Nations Convention Against Corruption (2004) Կոռուպցիայի մասին քրեական իրավունքի կոնվենցիա .....	317
Criminal Law Convention on Corruption Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիա .....	317
Civil Law Convention on Corruption Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների վճարում, հետախուզման, առգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա .....	317
Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism Կոռուպցիայի դեմ միջամերիկյան կոնվենցիա .....	317
Inter-American Convention Against corruption Պաշտոնատար անձանց վարքագծի միջազգային կանոնադիրք .....	317
International Code of Conduct for Public Officials Ուղեցույցներ և ձեռնարկներ .....	317
UN Anti-Corruption Toolkit Կոռուպցիայի դեմ պայքարի լավագույն փորձի օրինակներ .....	318
Best Practices in Combating Corruption Անվտանգության համակարգի բարեփոխումներն ու կառավարումը .....	318

Security System Reform and Governance Անվտանգության ոլորտի բարեփոխումների ձեռնարկ. աջակցությունը անվտանգության և արդարադատության ոլորտներին .....	318
Handbook on Security System Reform: Supporting Security and Justice Չակակոռուպցիոն ձեռնարկ. Ազգային բարեվարքության համակարգը գործողության մեջ .....	318
Anti-Corruption Handbook: National Integrity System in Practice Չակակոռուպցիոն ուղեցույց՝ պարզ լեզվով .....	318
The Anti-Corruption Plain Language Guide Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ձեռնարկ .....	319
A Handbook on Fighting Corruption Բարեվարքության ամրապնդումը և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումը պաշտպանական գերատեսչություններում. Տասը գործնական բարեփոխում .....	319
Building Integrity and Reducing Corruption Risk in Defence Establishments: Ten Practical Reforms Մեթոդոլոգիաներ .....	319
Չամաշխարհային բանկի կառավարման և հակակոռուպցիոն գործիքները .....	319
Կոռուպցիայի չափման ուղեցույց .....	319
Չանրային ոլորտի ֆինանսական կառավարում .....	319
(ՉՖԿ). Գործունեության գնահատման մեխանիզմներ .....	319
Չակակոռուպցիոն միջոցառումների գնահատման ձեռնարկ .....	319
Պաշտպանական բյուջեների և բյուջետավորման թափանցիկության գնահատում .....	320
Assessing the Transparency of Defence Budgets and Budgeting Չամացանցում առկա շտեմարաններ .....	320
«Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ» կազմակերպության Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվ .....	320
Կոռուպցիայի համաշխարհային բարոմետր .....	320
Կաշառք վճարողների համաթիվ .....	320
Կառավարման համաշխարհային ցուցիչներ .....	320
Բյուջեի թափանցիկության համաթիվ .....	320
Չանրային ծախսեր և ֆինանսական հաշվետվողականություն (ՉԾՖՉ) .....	320
Մենագրությունների և զեկույցների ընտրանի .....	321
<b>Չավելված 2. «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ» կազմակերպության պաշտպանության և անվտանգության հարցերով ծրագիրը Կոռուպցիան պաշտպանության ոլորտում .....</b>	<b>322</b>
<b>Կապը մեզ հետ</b> «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ» կազմակերպություն-ՄԹ .....	<b>323</b>
<b>Չավելված 3. Չապավումներ .....</b>	<b>324</b>

## ԳԼՈՒԽ 11.

# ՉԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԻ և ԳՈՒՅՔԻ ՆԵՐԳՐԱՎԿԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

## Ներածություն

Անցումային շրջանի ժողովրդավարական պետություններում զինված ուժերը դեռևս մեծ ազդեցություն ունեն երկրի քաղաքական և տնտեսական կյանքի վրա: Որոշ անցումային ժողովրդավարությունների քաղաքական և անվտանգության տեսակետից դժվար անցյալը հանգեցրեց նրան, որ զինված ուժերը առանցքային դերակատարում ստանձնեցին այդ պետությունների կյանքում: Չինված ուժերին, բռնությունը իրավական արդյունավետ հսկողության տակ պահելու շնորհիվ, հաջողվեց ստեղծել քաղաքացիական վերահսկողության հանդեպ իրենց գերակայության սոցիալական և քաղաքական հիմքերը: Այսպիսով, պատահական չէ, որ զինված ուժերը դեռևս մեծ իշխանություն ունեն հասարակության կյանքում: Չարմանալի է, սակայն, բայց որոշ դեպքերում քաղաքացիական անձ հանդիսացող գործիչները նույնպես օգուտ քաղեցին այս իրավիճակից՝ բռնության քաղաքականության միջոցով փոխադարձ հարաբերություններ ձևավորելով զինված ուժերի հետ՝ նպատակ ունենալով պահպանել իշխանությունը և անորոշություն հաղորդել ժողովրդավարական զարգացումներին:

Քաղաքական և տնտեսական կյանքին զինված ուժերի միջամտության առավել կարևոր հետևանքներից մեկը հանդիսացավ այն, որ զինված ուժերը ձեռք բերեցին տնտեսական դերակատարում ունեցողների կարգավիճակ: Այս առումով, պետք է նշել, որ զինված ուժերն իրենց ռեսուրսները (մարդկային և գույքային) օգտագործում են տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու համար: Այս հակիրճ բացատրությունից կարելի է եզրակացնել, որ այս տնտեսական գործունեության մեջ զինված ուժերը ներթափվում են ինչպես անձնական, այնպես էլ ինստիտուցիոնալ մակարդակով: Հետագայում նման տնտեսական գործունեության արդյունքում խաթարվում է պետական համակարգի ներսում զինված ուժերի ունեցած էական դերակատարումը, և վտանգվում են մարդու իրավունքները:

Սույն գլխում հատուկ ուշադրություն է դարձվում պաշտպանության ոլորտի (զինված ուժերի) անձնակազմի և գույքի մասնակցության ուսումնասիրությանը՝ առարկայական քննարկման նյութ դարձնելով զինված ուժերի ստանձնած տնտեսական դերակատարումը և նրանց տնտեսական գործունեության բացասական հետևանքները՝ որպես օրինակ ներկայացնելով Ինդոնեզիայի զինված ուժերի (ԻՉՈՒ, Tentara Nasional Indonesia, TNI) բիզնես գործունեության փորձի վերլուծությունը:

## Չինված ուժերի վերածումը տնտեսական դերակատարի

Պաշտպանության ոլորտը հանդիսանում է պետության ամենաթանկ և ամենաբարդ համակարգերից մեկը: Ընդունված է, որ պետությունը իր պաշտպանական հզորությունները լավագույնս ապահովելու համար պետք է հսկայական միջոցներ ծախսի իր սեփական բյուջեից: Մյուս կողմից, պետությունը որպես գերակա ուղղություն պետք է ֆինանսավորի այլ ոլորտները ևս, մասնավորապես՝ կրթությունը, սոցիալական ապահովությունն ու պետական առողջապահությունը, որոնք զնայով ավելի շատ ծախսեր են պահանջում: Այս երկրնորանքը ինքնին չի նշանակում, որ զինված ուժերը, պաշտպանական բյուջեի կայուն ֆինանսավորումն ապահովելու համար, անպայման պետք է վերածվեն տնտեսական գործունեության սուբյեկտների: Մի խոսքով, զինված ուժերը պատրաստվում են ոչ թե շահույթ հետապնդող կառույց դառնալու, այլ մասնագիտացված անվտանգության ապահովման գործառույթ իրականացնելու՝ անգամ նվազագույն բյուջեի պայմաններում: Այնուամենայնիվ, զինված ուժերի տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու տենդենցը չի նվազում: Իրականում, այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Բանգլադեշը, Ֆիլիպինները, Պակիստանը, Հինաստանն ու Ռուսաստանը, զինված ուժերը դեռևս ակտիվ մասնակցություն ունեն շահույթ հետապնդող գործունեության ոլորտում՝ թե՛ օրինական և թե՛ ապօրինի ձևով: Այդ տենդենցը վկայում է այն մասին, որ դեռևս շատերը գտնում են, որ զինված ուժերի՝ տնտեսական դերակատարի վերածվելը կրում է տրամաբանական բնույթ:

Ըստ Բրյոմմելհորսթերի և Փաեշի (Brömmelhörster and Paes), գոյություն ունի զինված ուժերի կողմից տնտեսական գործունեության մեջ ներգրավվելու մի քանի հիմնական պատճառ: Առաջին

հերթին, զինված ուժերի համար մատչելի են այն կյոթատեխնիկական բազան ու մարդկային ռեսուրսները, որոնք ավելի քիչ հասանելի են քաղաքացիական հատվածի համար, և որոնք օգնում են նրանց լուծել իրենց խնդիրները: Երկրորդ, զինված ուժերը հաճախ զբաղվում են մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեությամբ պաշտպանական բյուջեի բացերը լրացնելու նպատակով: Երրորդ, պետական օղակների թուլությունը և զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության ցածր մակարդակը լրացուցիչ խթան են հանդիսանում, որպեսզի զինված ուժերի վերնախավը ձեռնամուխ լինի բիզնես գործունեություն իրականացնելուն: Չորրորդ, զինված ուժերի որոշ բիզնեսների արմատները ձգվում են դեպի այն միջոցառումները, որոնք ձեռնարկվել են ապստամբ ուժերի ինքնաբավությունը ապահովելու համար: Եվ վերջապես, անգամ անվտանգության սպառնալիքների թուլացման պարագայում, զինված ուժերի կրճատումը դեռևս կապվում է շատ այլ խնդիրների լուծման հետ ևս, և հետևաբար՝ զինված ուժերը օգտագործվում են երկրորդական կարևորություն ունեցող գործառույթներում<sup>79</sup>: Նշվածից ելնելով՝ կարելի է առանձնացնել տնտեսական գործունեությանը զինված ուժերի մասնակցության մի քանի առավել բնորոշ տարբերակներ:

Գոյություն ունեն երկու տեսակի իրավիճակներ, որոնք նպաստում են զինված ուժերի վերածմանը տնտեսական գործունեության սուբյեկտների, այն է՝ քաղաքական-տնտեսական գործունեները և պետական բյուջեն լցնելու հետ կապված խնդիրները: Քաղաքականությունն ու տնտեսությունը միևնույն մետաղադրամի հակառակ կողմերն են: Այսպես, ընդունված է, որ եթե զինված ուժերի ներկայացուցիչներն ունեն քաղաքական իշխանություն, ապա նրանք նշանակալի ազդեցություն պետք է ունենան պետության տնտեսական կյանքում ևս և հակառակը: Այս դեպքում, զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը զգալիորեն ամրապնդում է նրանց քաղաքացիական դաշնակիցների կամ հենց զինվորական ղեկավարության քաղաքական իշխանությունը: Չինված ուժերի և քաղաքական-տնտեսական իշխանություն կրողների միջև նման փոխհարաբերությունները հաճախ ձևավորվում են բռնատիրական ռեժիմների պարագայում, ինչպես, օրինակ, Ինդոնեզիայում գեներալ Սուհարտոյի իշխանության ժամանակ:

Այնուամենայնիվ, զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը ոչ միշտ է, որ հետապնդում է քաղաքական իշխանություն ստանալու նպատակը: Կառավարման ոչ ամբողջատիրական համակարգի պայմաններում կամ անցումային շրջանի ժողովրդավարություններում զինված ուժերը, զրկվելով քաղաքական իշխանությունից, ստիպված են դառնալ պրոֆեսիոնալ: Դժբախտաբար, պրոֆեսիոնալ զինված ուժեր ունենալուն ուղղված ճնշումները չեն ստանում կառավարությունների անհրաժեշտ ֆինանսական աջակցությունը: Արդյունքում, զինված ուժերն ունենում են տնտեսական գործունեություն ծավալելու արդարացում, քանի որ նրանց բյուջեն ոչ լրիվ է ֆինանսավորվում պետության կողմից: Պնդվում է, որ նման արտաբյուջետային միջոցները կոչված են լրացնելու ռազմական բյուջեի պակասուրդը, չնայած որ իրականում նման տնտեսական գործունեությունն ավելի շատ հակված է ապահովելու շահույթների կենտրոնացումը բարձրաստիճան զինվորականների ձեռքերում: Բոլն ու Յենդրիքսոնը (Ball and Hendrickson) պնդում են, որ զինվորական կարիքների արտաբյուջետային ֆինանսավորմանը կարող է նպաստել մի քանի գործոն, այն է՝ գործադիրի կողմից բոլոր «հարցերի լուծման» արմատավորված մշակույթը, սոցիալական և տնտեսական կյանքում զինված ուժերի ունեցած դերը, անվտանգության հետ կապված խնդիրները, ինստիտուցիոնալ անկայունությունը և զինված ուժերի ներգրավվածությունը բնական պաշարների պահպանության կամ դրանց վաճառքի գործում<sup>80</sup>:

Տնտեսական գործունեության մեջ զինված ուժերի ներգրավվածության երկու դրսևորումներն էլ ինքնանպատակ չեն: Իրականում դրանք իրենց բնույթով ուղղված են որոշակի նպատակների իրագործմանը, ինչը կարող ենք տեսնել ԻՉՈՒ-ի իրականացրած բիզնես գործունեության օրինակի վրա:

<sup>79</sup> Յորն Բրոմմելհորսթեր և Վոլֆ-Քրիսթիան Փաեշ, խմբ. «Չինված ուժերը որպես տնտեսական գործոն. Չինվորները բիզնեսի մեջ» (Նյու Յորք, «Փալգրեյվ Մաքմիլան հրատ-ուն, 2003թ.), Jörn Brömmelhörster and Wolf-Christian Paes, eds., *The Military as an Economic Actor: Soldiers in Business* (New York: Palgrave Macmillan, 2003):

<sup>80</sup> Դիլան Յենդրիքսոն և Նիկոլ Բոլ, «Չինված ուժերի արտաբյուջետային ծախսերն ու եկամուտները. խնդիրներ և քաղաքականության տեսլականներ դոնորների համար», Հակամարտություններին առնչվող անվտանգության և զարգացման հարցերով աշխատանքային փաստաթղթեր (2002 թ.), Dylan Hendrickson and Nicole Ball, "Off-budget Military Expenditure and Revenue: Issues and Policy Perspectives for Donors," Conflict Security and Development Group Occasional Papers (2002):

## Ինդոնեզիայի զինված ուժերի բիզնես գործունեության կառուցվածքը

Պատմականորեն ԻՉՈՒ-ի տնտեսական գործունեության հիմքերը դրվեցին գեներալ Սուհարտոյի բռնատիրական ռեժիմի օրոք (1967–1998 թթ.): Սուհարտոյի ղեկավարության ներքո TNI-ին վերապահվեց իրենց բյուջեն ու ռազմական գործողությունները առանց խորհրդարանի կամ քաղաքացիական հասարակության որևէ վերահսկողության կառավարելու իրավունքը: ABRI-ի (TNI-ի նախկին անվանումը) ռազմական դոկտրինի (dwifungsi) համաձայն՝ TNI-ն օժտվեց սոցիալական և քաղաքական բնույթի ընդարձակ լիազորություններով: Ըստ այդ դոկտրինի՝ Ինդոնեզիայի զինված ուժերը հանդիսանում էին և՛ երկրի պահապանը, և՛ ազգային զարգացման սոցիալ-քաղաքական շարժիչ ուժը<sup>81</sup>: Արդյունքում, այս դոկտրինն արդարացնում էր TNI-ի մասնակցությունը երկրի զարգացման օրակարգի ձևավորման գործում, հատկապես՝ Ինդոնեզիայի տնտեսական զարգացման հարցերի առկայությամբ<sup>82</sup>:

Նման շահեկան կարգավիճակն իրացելով՝ 1970-ական թթ. TNI-ն ստեղծեց իր բիզնես կայսրությունը, որը հիմնվում էր հիմնադրամների և կոպերատիվների վրա: Ինդոնեզիայի զինված ուժերի կողմից 2006 թ. իրականացված տնտեսական գործունեության մասին «Հյուման Ռայթս Վոչ» (Human Rights Watch) կազմակերպության զեկույցի համաձայն՝ դեռևս պահպանվում են զինծառայողների մասնակցությամբ և զինվորական գույքի ներգրավմամբ տնտեսական գործունեության որոշակի տեսակներ, որոնք իրենց սկիզբը առնում են Սուհարտոյի ժամանակներից ի վեր<sup>83</sup>:

### ա. Զինված ուժերին պատկանող բիզնեսը

Հիմնադրամներ (yayasan)

Զինվորական հիմնադրամները ստեղծվել են 1960-ական թթ.՝ սոցիալական որոշակի ծառայություններ մատուցելու նպատակով, ընդգրկելով, մասնավորապես, զինծառայողների և նրանց ընտանիքների բնակարանային ապահովումն ու կրթությունը: Ժամանակի ընթացքում այս հիմնադրամները ընդարձակվելով վերածվեցին բիզնես կառույցների, որոնց շնորհիվ ենթադրվում էր, որ պետք է իրականացվեր զինվորականների ընդհանրապես սոցիալական ապահովման ֆինանսավորումը: Բացի այդ, հարկերից ազատված այդ հիմնադրամները ստանում են զինված ուժերի տնտեսական գործունեության կարևոր սուբյեկտների վրա հսկողություն իրականացնելու գործառնություն: Ցամաքային զորքերը, «Kartika Eka Paksi Foundation (YKEP)» հիմնադրամի միջոցով, հանդիսանում են 26 ֆիրմաների սեփականատեր և ևս յոթ համատեղ ռազմական ձեռնարկությունների համասեփականատեր<sup>84</sup>: YKEP-ի բիզնես գործունեությունը կառավարվում է հոլդինգային մի ընկերության կողմից, որի անվանումն է «PT Tri Usaha Bhakti»: Ցամաքային զորքերի հետաքրքրությունների թվում են Սուդիրմանի կենտրոնական բիզնես շրջանը (Sudirman Central Business District)՝ 44 հեկտար տարածության վրա տեղավորված Ջակարտայի հայտնի «Ոսկե եռանկյունի»-ով («Golden Triangle»), «Artha Graha» բանկը, «Cigna Indonesia

<sup>81</sup> Լեոնարդ Ք. Սեբաստիան, «Իրատեսական քաղաքականության զաղափարախոսությունը. Զինված ուժերի օգտագործումը Ինդոնեզիայում» (Սինգապուր, «ISEAS» հրատ-ուն, 2006 թ.), էջ 323–325, Leonard C Sebastian, Realpolitik Ideology: Indonesia's use of Military Force (Singapore: ISEAS, 2006), 323–325: Տե՛ս նաև՝ GlobalSecurity.org, «ԱԲՐԻ՝ Ինդոնեզիայի Հանրապետության զինված ուժերը», GlobalSecurity.org, “ABRI-Armed Forces of the Republic of Indonesia,” [www.globalsecurity.org/military/world/indonesia/abri.htm](http://www.globalsecurity.org/military/world/indonesia/abri.htm): Բացի այդ, ԱԲՐԻ-ին տրվեց պատգամավորական մանդատների որոշակի քվոտա, որոնք այն ստանում է ինքնաբերաբար՝ առանց ընտրություններին մասնակցելու, և կարևոր դեր խաղում Սուհարտոյի ռեժիմը պահպանելու գործում:

<sup>82</sup> Սուհարտոյի օրոք քաղաքական և տնտեսական համակարգերին Ինդոնեզիայի զինված ուժերի (TNI-ի) միջամտության մասին տե՛ս Հարոլդ Քրաուչ, «Բանակն ու քաղաքականությունը Ինդոնեզիայում», (Ջակարտա և Կուալա Լումպուր, «Էքվինոքս» հրատ-ուն, 2007 թ.), Harold Crouch, The Army and Politics in Indonesia (Jakarta & Kuala Lumpur: Equinox Publishing, 2007), Սուկարդի Ռինակիթ, «Ինդոնեզիայի Զինված ուժերը նոր կարգերից հետո» (Կոպենհագեն, Նիաս Պրես հրատ-ուն, 2005թ.), Sukardi Rinakit, The Indonesian Military After the New Order (Copenhagen: NIAS Press, 2005), Լեոնարդ Ք. Սեբաստիան, «Իրատեսական քաղաքականության զաղափարախոսությունը. Զինված ուժերի օգտագործումը Ինդոնեզիայում» (Սինգապուր, «ISEAS» հրատ-ուն, 2006 թ.), Leonard C. Sebastian, Realpolitik Ideology: Indonesia's Use of Military Force (Singapore: ISEAS, 2006):

<sup>83</sup> Մանրամասների համար՝ տե՛ս «Հյուման Ռայթս Վոչ», «Չափազանց թանկ. Ի՞նչ արժե Ինդոնեզիայի զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը մարդու իրավունքների համար», 3-18:5(C) (հունիս, 2006 թ.), Human Rights Watch, Too High a Price, The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities 18:5(C) (June 2006), [www.hrw.org/en/reports/2006/06/20/too-high-price-1](http://www.hrw.org/en/reports/2006/06/20/too-high-price-1):

<sup>84</sup> Ռեյչել Լանգիթ, «Ինդոնեզիայի զինված ուժերը. սովորական բիզնես», «Այժա Թայմս օնլայն» կայք (16 օգոստոսի, 2002 թ.), Rachel Langit, “Indonesia's Military: Business as Usual,” Asia Times Online (16 August 2002), [www.atimes.com/atimes/Southeast\\_Asia/DH16Ae06.html](http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/DH16Ae06.html):

Assurance» ապահովագրական ընկերությունը, «Danayasa Artatama» հյուրանոցային համալիրը (Hotel Borobudur), այլ անշարժ գույք, անտառային տնտեսություններ, գույքի դասընթացների խաղահրապարակներ և արտադրական ձեռնարկություններ<sup>85</sup>:

Միաժամանակ, նավատորմը, որը գործում է «Bhumyamca» հիմնադրամի միջոցով, վերահսկում է հինգ ընկերություն, որոնց ընդհանուր գույքի արժեքը կազմում է 200 միլիարդ ռուպի կամ 25 միլիոն ԱՄՆ դոլար: Այս հիմնադրամի տնտեսական հետաքրքրությունների ոլորտում են ծովային փոխադրումները («Admiral Lines» ընկերությունը), հանգստյան տները, նավթի վերամշակման ձեռնարկությունները, անշարժ գույքի վարձակալությունը, արտահանումն ու ներմուծումը, կակաոյի մշակումը, ռազմածովային ոլորտում օգտագործվող էլեկտրոնային սարքավորումները և հեռահաղորդակցման միջոցները, ուղևորափոխադրումները, ինչպես նաև՝ ջրատուգական ծառայությունները:

- Վերջապես, Օդային ուժերի և «Adi Upaya» հիմնադրամի կողմից տնօրինվում է 17 ընկերություն, այդ թվում՝ մեկ բանկ<sup>86</sup>: Հիմնադրամին է պատկանում «Angkasa» բանկը, որի փայտերերից են նաև Ազգային էներգետիկ ընկերության Կենսաթոշակային հիմնադրամը և մասնավոր ներդրողներ: Հիմնադրամի մյուս հետաքրքրություններից են՝ գույքի դասընթացների խաղահրապարակները, բեռնափոխադրումները, հյուրանոցները, անտառահատումները, ավիացիան և օդային լուսանկարահանումների ծառայությունները<sup>87</sup>: Այս բիզնեսների ինստիտուցիոնալ տիրապետումից զատ, TNI-ի բուն անձնակազմը՝ բարձրաստիճան սպաներից մինչև շարքային զինվորներ, ակտիվորեն ներգրավված է եղել անտառային տնտեսություններում, հանքային արդյունաբերության, նավթարդյունաբերության և անվտանգության ոլորտներում ծառայությունների մատուցման մեջ<sup>88</sup>:

- Կոպերատիվներ (Koperasi)

Չինված ուժերի կոպերատիվներն ստեղծվել են զինվորների կենսամակարդակը բարելավելու համար՝ զինվորներին ու նրանց ընտանիքներին որոշակի համավճարով տրամադրելով առանձին ապրանքներ, օրինակ՝ բրինձ:

### Պատուհան 11.1. Ռեկետ

Ռեկետի երևույթները TNI-ում դրսևորվեցին TNI-ի անձնակազմի կողմից հանցավոր գործունեությունը հովանավորելու ձևով: Օրինակ՝ Յյուսիսային Սումատրայի Մեդան քաղաքում զինված ուժերի ներգրավվածությունը հանցավոր գործունեության մեջ կրում է խիստ կազմակերպված բնույթ: «Յյուման Ռայթս Վոթչ» կազմակերպության կողմից անցկացված հարցումների համաձայն՝ Մեդանի բնակիչները հայտնել են, որ ռեկետի հովանավորումը լավ կարգավորված է, և ինչպես խանութների, այնպես էլ բեռնատարների սեփականատերերը կատարում են ամսական վճարներ և ցույց են տալիս համապատասխան «վկայականներ», որոնք հավաստում են, թե զինված ուժերի կոնկրետ որ ստորաբաժանումը կամ դրա հետ կապված բանդան է հանդիսանում իրենց հովանավորը: Մեկ այլ օրինակ էլ TNI-ի անձնակազմի կողմից ապօրինի անտառահատումներն են՝ հատկապես Ինդոնեզիա-Մալազիա սահմանի երկայնքով, երբ նրանք վարձատրության դիմաց իրենց «պաշտպանությունն են» առաջարկում ապօրինի անտառահատներին կամ յուրացնում առգրավված բեռը, որն այնուհետև վաճառում են՝ յուրացնելով ձեռք բերված գումարը: Մեկ այլ եկամտաբեր գործունեություն էլ հանդիսանում է ապօրինի անտառահատված փայտը փոխադրողներին որոշակի գումարի դիմաց ազատ թողնելը (կաշառք):

**Աղբյուրները.** Յյուման Ռայթս Վոթչ, «Չափազանց թանկ. Ինչ արժե Ինդոնեզիայի զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը մարդու իրավունքների համար», 18:5(C), (հունիս, 2006 թ.), էջ 66, <http://www.hrw.org/en/reports/2006/06/20/too-high-price-1>, Human Rights Watch, *Too High a Price, The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities* 18:5(C) (June 2006), 66), Ա. Կ. Կասսուն և մյուսները, «Ինդոնեզիայում ապօրինի անտառահատումներին դիմագրավելու և իրավապահ գործունեությունը բարելավելու ուղղությամբ գործողությունների բազմակողմ ծրագիր»,

<sup>85</sup> Էլնջել Ռաբասա և Ջոն Հեյսեման, «Չինված ուժերն ու ժողովրդավարությունը Ինդոնեզիայում. մարտահրավերներ, քաղաքականություն և ուժ», Մենագրություն-գեկույց (Պիթսբուրգ, «Ռանդ» իրատ-ուն, 2002 թ.), էջ 74, Angel Rabasa and John Haseman, *The Military and Democracy in Indonesia: Challenges, Politics, and Power*, Monograph Report (Pittsburg: RAND, 2002), 74:

<sup>86</sup> Լանգիթ, «Ինդոնեզիայի զինված ուժերը» (2002թ.):

<sup>87</sup> Ռաբասա և Հեյսեման, «Չինված ուժերն ու ժողովրդավարությունը», (2002 թ.), էջ 76:

<sup>88</sup> Նույն տեղում, էջ 75:



**Բնության պաշտպանության միջազգային հիմնադրամ, Ինդոնեզիայի ներկայացուցչություն, Զամա-խարհային բանկ, Միջազգային զարգացման հարցերի դեպարտամենտ. Անտառների պաշտպանության բազմակողմ ծրագիր (հոկտեմբեր, 2006 թ.), [www.sekala.net/files/FLEGedit4Sept06.pdf](http://www.sekala.net/files/FLEGedit4Sept06.pdf), A.C. Casson, et al., *A Multistakeholder Action Plan to Curb Illegal Logging and Improve Law Enforcement in Indonesia*, WWF Indonesia, World Bank, DFID-Multistakeholder Forestry Program (October 2006):**

Այնուամենայնիվ, ինչպես և հիմնադրամները, զինվորական կոպերատիվները նույնպես ընդարձակվեցին՝ սկսելով զբաղվել շատ տարբեր՝ այլ տեսակների բիզնես գործունեությամբ, մասնավորապես՝ հյուրանոցային բիզնեսով ու բեռնափոխադրումներով:

- Անտառամշակում

1967 թ. Սուհարտոյի կառավարությունը զինված ուժերին պատկանող «PT Yamaker» ընկերությանը հավատարմագրային իրավունքներ տրամադրեց Մալազիայի սահմանի երկայնքով ձգվող ավելի քան մեկ միլիոն հեկտար տարածությամբ անտառների վրա: Այս որոշման հիմքում դրվեցին «ազգային անվտանգության նկատառումները»՝ Ինդոնեզիայի և Մալազիայի միջև այն ժամանակ ընթացող սահմանամերձ շրջանների առթիվ տարածքային վեճի հետ կապված: Այդ ժամանակից ի վեր այս արտոնությունը ստացող զինված ուժերին պատկանող ընկերությունների և զինծառայողների թիվը միայն մեծացել է<sup>89</sup>:

#### բ. Զինված ուժերի համագործակցությունը մասնավոր բիզնեսի հետ

Զինված ուժերի տնտեսական գործունեության այս տեսակն ընդգրկում է այն դեպքերը, երբ զինված ուժերը գործարար համագործակցություն են ծավալում ազգային կամ արտասահմանյան ընկերությունների հետ: Այս կարգի փոխհարաբերությունների շրջանակներում զինված ուժերը հանդես են գալիս որպես միջնորդներ, օրինակ՝ պետական արտոնագրում ստանալու հարցի կարգավորումը և մյուս մրցակիցների համար խոչընդոտներ ստեղծելը, որոշակի ապրանքներ կամ ծառայություններ մատչելի դարձնելը, որոշակի վարձատրության դիմաց զինվորական մեքենաներով փոխադրումներ իրականացնելը և ամրացված հողային տարածքները վարձակալությամբ հանձնելը: Մասնավոր ընկերությունները նույնպես աջակցում են «ծանոթության հիմնադրամներին»: Օրինակ՝ շինարարական մի կազմակերպություն Արևմտյան Յավայի արդյունաբերական շրջաններից մեկում Ջաբաբեկայում, ռազմական բազայի տեղակայման համար տրամադրել էր 18.5 միլիարդ ռուպի (1.95 միլիոն ԱՄՆ դոլար) ընդհանուր արժողությամբ հող և շինություններ: Ինչպես պնդում էր այդ արդյունաբերական տարածքի պատասխանատու պաշտոնյաներից մեկը, այդ նվիրատվությունն ուներ հստակ տնտեսական նպատակ, քանի որ զինծառայողների ներկայությունը «կարող է զսպել մարդկանց կողմից այստեղ հանցագործություններ կատարելը»:

#### գ. Զինված ուժերի ներգրավվածությունը հանցավոր գործունեության մեջ

Այս գործունեության տեսակներից են ապօրինի ծառահատումներն ու ռեկետը (երբ զինված ուժերը հանդես են գալիս որպես հանցավոր գործունեության, օրինակ՝ մոլեխաղերի կազմակերպման, թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության և մարմնավաճառության տանիք): Ռեկետը հանդիսանում է TNI-ի կրտսեր և միջին հրամանատարական կազմի տնտեսական գործունեության ամենատարածված ձևը (տե՛ս վերևում, Պատուհան 11.1.):

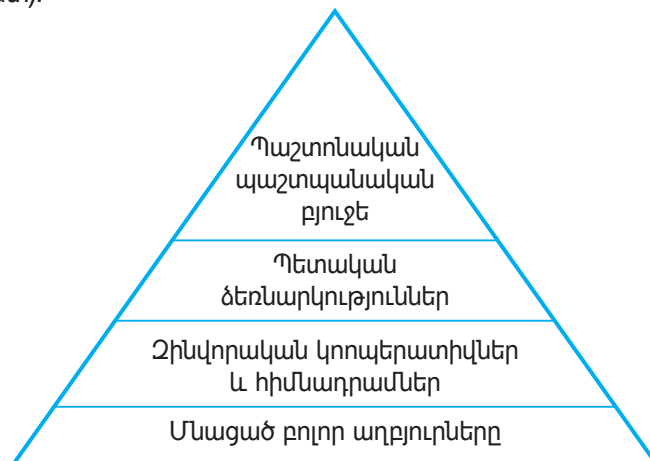
#### դ. Կոռուպցիան զինված ուժերում

Զինված ուժերում կոռուպցիայի համար ամենաբարենպաստ ոլորտը պաշտպանության ոլորտում գնումների գործընթացն է: Օրինակ՝ 2004 թ. Ցամաքային գործերը պլանավորում էին Ռուսաստանից գնել MI-17 ուղղաթիռներ: Զամապատասխանաբար, խորհրդարանի 3-1 (պաշտպանության հարցերով) հանձնաժողովի անդամները (DPR) հաղորդումներ ստացան այն մասին, որ այդ ուղղա-

<sup>89</sup> Սուրիպտոն (Suripto), ով նախկինում հանդիսացել է Անտառային տնտեսության դեպարտամենտի քարտուղարը և այժմ բարձր քաղաքական դիրք է զբաղեցնում «Բարգավաճ արդարություն» կուսակցության մեջ, մի անգամ ասաց, որ զինծառայողներին հաջողվել էր անտառամշակման թույլտվություն ստանալ գրեթե 550 անտառապատ տարածքներում: Տե՛ս մեջբերումը՝ Անդրեաս Զարսոնո, «Ինդոնեզիայի զինված ուժերն ու մարմնավաճառների ռեկետը», Andreas Harsono, Indonesian Military and Prostitution Racket, [www.globalintegrity.org/reports/2006/INDONESIA/notebook.cfm](http://www.globalintegrity.org/reports/2006/INDONESIA/notebook.cfm):

թիվները պետք է գնահատված լինեին ընդամենը 17.6 միլիոն ԱՄՆ դոլար, այսինքն՝ այն գումարից (21.6 միլիոն ԱՄՆ դոլարից) 25 տոկոսով պակաս, քան համաձայնել էին վճարել Ցամաքային զորքերը: Այնուհետև, ուղղաթիվները պետք է բերվեին մինչև նույն տարվա փետրվարի վերջը, սակայն ինչպես գրել էր «Տեմպո» (Tempo) ամսագիրը, ռուսական ընկերությունը դադարեցրել էր դրանց հավաքումը, քանի որ չէր ստացել 3.2 միլիոն ԱՄՆ դոլար կանխավճարը<sup>90</sup>:

Այնուամենայնիվ, TNI-ի տնտեսական գործունեությանը նպաստում է ոչ միայն քաղաքական ոլորտում, այլ և՛ Սուհարտոյի ռեժիմի պահպանման գործում նրանց ունեցած ակտիվ դերակատարումը, այլ նաև այն փաստը, որ պետությունն ի վիճակի է ֆինանսավորել երկրի պաշտպանական բյուջեի ընդամենը 25–30 %-ը: Այդպիսով, մնացած 70 %-ը առաջանում է զինված ուժերի բիզնես գործունեությունից: TNI-ի տնտեսական գործունեությունը կարելի է պատկերացնել մի բուրգի տեսքով, որն արտացոլում է TNI-ի տնտեսական ներդրումը երկրի պաշտպանական բյուջեում (տես՝ Գծապատկեր 11.1)<sup>91</sup>: Բուրգի վերին մասում գտնվում է պետության պաշտոնական պաշտպանական բյուջեն, որը փակում է ընդհանուր բյուջեի միայն մեկ երրորդը: Երկրորդ մակարդակի վրա են այն պետական ձեռնարկությունները, որոնցում ղեկավար պաշտոններ են զբաղեցնում նախկին բարձրաստիճան զինվորականները՝ այդպիսով ապահովելով, որպեսզի զինված ուժերին պատկանող ձեռնարկությունները պահպանեն պետական ձեռնարկությունների, մասնավորապես՝ «Պեռտամինա»-ի (Pertamina, պետական նավթագազային ընկերություն) հետ ունեցած պայմանագրային հարաբերությունները: Երրորդ մակարդակի վրա են գտնվում զինված ուժերի կոպերատիվներն ու հիմնադրամները, որոնց մասին արդեն խոսվեց վերևում: Եվ վերջապես, բուրգի ստորին մակարդակում է այլ ռեսուրսների տեսակարար կշիռը: Ֆինանսավորման ապահովման այս տեսակի օրինակներից են զինված ուժերի համագործակցությունը մասնավոր բիզնես ընկերությունների հետ, ինչպես նաև զինված ուժերի ներգրավվածությունը հանցավոր գործունեության մեջ (ռեկետ):



**Գծապատկեր 11.1. TNI-ի բյուջեի ապահովման ուղղությամբ տնտեսական աջակցության կառուցվածքը**

1998 թ. Ասիական տնտեսական ճգնաժամը լուրջ հարված հասցրեց երկրին և խթան հանդիսացավ Սուհարտոյի ռեժիմի դեմ զանգվածային սոցիալական շարժման ձևավորման համար: «Բարեփոխման շարժումը» (gerakan reformasi), որն առաջնորդվում էր ուսանողների և այլ ակտիվիստների կողմից, 1998 թ. մայիսին հանգեցրեց Սուհարտոյի հրաժարականին: Այնուհետև, շարժումը վերաճեց ժողովրդավարական մի գործընթացի, որը TNI-ին (ինչպես նաև Ինդոնեզիայի ոստիկանությանը) տարավ ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների և անձնակազմի փոփոխությունների ճանա-

<sup>90</sup> Տեն Մունիր, «Կոռուպցիան սպառնում է Ինդոնեզիայի պաշտպանական համակարգին», «Ջակարտա Փոստ», 3 հունվարի, 2004 թ., Munir, “Corruption threatens Indonesia’s defense system,” The Jakarta Post, 3 January 2004, <http://www.thejakartapost.com/news/2004/03/01/corruption-threatens-indonesia039s-defense-system.html>. «Կոռուպցիայի վերացման հարցերով Ազգային հանձնախմբի (Timnas Tipikor) կողմից կատարված քննության արդյունքներով պարզվեց, որ բանակային սպաները ներգրավված են եղել հանրային պատվերի հետ կոռուպցիոն պատմության մեջ»: Տեն «Պաշտպանության նախարարության կոռուպցիան ներառել է «TNI»-ին, «Ռեպուբլիկա Դեյլի» օրաթերթ (25 մարտի, 2006 թ.), “The Corruption in DoD involves TNI,” Republika Daily (25 March 2006):

<sup>91</sup> Ռաբասա և Յեյսման, «Զինված ուժերն ու ժողովրդավարությունը», (2002 թ.), էջ 73:



պարհով: 2004 թ. խորհրդարանի կողմից ընդունվեց TNI-ի մասին նոր օրենքը (Օրենք 3-34/2004, տե՛ս՝Պատուհան 11.2):

Այդ օրենքով նախատեսվում է, որ Կառավարությունը պետք է իր վերահսկողության տակ վերցնի տնտեսական գործունեության այն բոլոր տեսակները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով մինչև 2009 թ. հոկտեմբերը ղեկավարվում էին TNI-ի կողմից: Այնուհետև, 2005 թ. Կառավարության կողմից ստեղծվեց զինված ուժերի բարեփոխումների և տնտեսական վերահսկողության հարցերով հանձնախումբը (TNI Business Supervision and Transformation Team, TSTB), որի առաքելությունն էր ստուգումներ անցկացնել TNI-ի բիզնես գործունեության ոլորտում և առաջարկություններ ներկայացնել Կառավարությանը՝ կապված վերջինիս կողմից զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունն իր վերահսկողության տակ վերցնելու հարցի հետ: Զանձնախմբի զեկույցի համաձայն, 2006 թ. դրությամբ TNI-ին են պատկանում 23 հիմնադրամ, որոնց կողմից վերահսկվում է թվով 53 ընկերությունների գործունեությունը, և 1,321 կոպերատիվ: TNI-ին է պատկանում նաև 1,618 միավոր անշարժ գույք, որի կազմում են ավելի քան 16,500 հեկտար հող և 6,699 շինություն: Ընդամենը, Չեկույցի համաձայն, TNI-ի՝ տնտեսական գործունեությանը մասնակցող գույքը գնահատվում է 2.2 տրիլիոն ռուպի (235.4 միլիոն ԱՄՆ դոլար)<sup>92</sup>:

**Պատուհան 11.2. TNI-ի մասին 3-34/2004 օրենքը**

Գլուխ II, 2-րդ հոդվածի (դ) կետը նախատեսում է՝

Պրոֆեսիոնալ զինվորները, լավ պատրաստված, կրթված և ապահովված լինելով, իրավունք չունեն զբաղվելու քաղաքականությամբ, տնտեսական գործունեությամբ, նրանց բարեկեցությունը երաշխավորվում է պետության կողմից, զինծառայողները աջակցում են քաղաքական որոշումներին, որոնք կայացվում են ժողովրդավարության, քաղաքացիական իշխանության գերակայության, մարդու իրավունքների, ազգային օրենսդրության և պետության կողմից վավերացված միջազգային նորմերի համաձայն:

Բացի այդ, Օրենքի 39-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ արգելվում է TNI որևէ անդամի մասնակցությունը՝

1. քաղաքական որևէ կուսակցության,
2. քաղաքական գործունեության,
3. տնտեսական գործունեության,
4. ցանկացած գործունեության, որը նպատակ ունի տեղ զբաղեցնելու խորհրդարանում կամ նշանակում ստանալու որևէ քաղաքական պաշտոնում:

**Աղբյուրը. TNI-ի մասին օրենք, 3-34/2004:**

Այնուամենայնիվ, չնայած TNI-ի տնտեսական գործունեության գույքագրմանը, նրանց ունեցվածքի նկատմամբ պետական վերահսկողության հաստատման գործընթացը դեռևս հեռու է ավարտված լինելուց: Մինչ այժմ TNI-ի տնտեսական գործունեության հիմնահարցը հանդիսանում է Ինդոնեզիայի զինված ուժերի բարեփոխումների հիմնական խոչընդոտը, քանի որ պետությունը հապաղում է լուծել այն: Ամենամեծ մարտահրավերը զինծառայողների բյուջետավորման խնդիրն է: TNI-ի բյուջեն միանգամայն շատ հեռու է, որպեսզի կարողանա ապահովել պրոֆեսիոնալ կադրերի կարիքների ֆինանսավորումը: Ընդհանուր բյուջեի առնվազն 45 %-ը ծախսվում է զինվորների աշխատավարձի ֆոնդի վրա, և մոտ 30 %-ը՝ ռազմական տեխնոլոգիաների, կյուրատեխնիկական սպասարկման և ենթակառուցվածքների զարգացման վրա<sup>93</sup>: Բացի այդ, ներկայիս կառավարությունն ի վիճակի է ապահովել պահանջվող ռազմական բյուջեի միայն կեսը: Այսպի-

<sup>92</sup> «Չինված ուժերի բիզնեսից զրկելը զուտ ձևականություն էր», «Ջակարտա Փոստ», 15 նոյեմբերի, 2009 թ.), TNI Business Takeover ‘Merely a Formality’, The Jakarta Post (15 November 2009), [www.thejakartapost.com/news/2009/10/15/tni-business-takeover-merely-a-formality039.html](http://www.thejakartapost.com/news/2009/10/15/tni-business-takeover-merely-a-formality039.html):

<sup>93</sup> Տե՛ս Էրիկ Յենդրա, «TNI-ի բիզնեսը» Ինդոնեզիայի անվտանգության ոլորտի բարեփոխումների ավանախումբ, 2007 թ., Բենի Սուկադիսի, խմբ. (Ջակարտա, «Լեսպերսի» և ՉՈՒԺԿ համատեղ հրատ-ուն, 2007 թ.), էջ 121, Eric Hendra, “The TNI’s Business,” in Almanac on Security Sector Reform in Indonesia 2007, ed. Beni Sukadis (Jakarta: LESPERSI & DCAF, 2007), 121:

սով, պետական սահմանափակ ֆինանսավորումը լրացուցիչ պատճառ է հանդիսանում TNI-ի բիզնեսները պետական վերահսկողության ոլորտ բերելու խնդիրը ուշադրության կենտրոնում պահելու համար<sup>94</sup>:

## Չինված ուժերի՝ տնտեսական դերակատարի վերածվելու բացասական հետևանքները

### Արհեստավարժություն

Չինված ուժերի՝ տնտեսական դերակատարի վերածվելու ուղղակի հետևանքը նրանց արհեստավարժության բացակայությունն է: Չբաղվելով շահույթ հետապնդող գործունեությամբ՝ զինված ուժերը կարող են կորցնել իրենց գործառնական հատկությունը, որպիսին պետության անվտանգության ապահովումն է: Այս իմաստով, զինված ուժերին ավելի հետաքրքրում են շահույթ հետապնդող գործողությունները, այլ ոչ թե պետությանն ու քաղաքացիներին անվտանգությամբ ապահովելը: Դեպքերի վատթարագույն զարգացման դեպքում զինված ուժերը դուրս են գալիս պետական վերահսկողությունից: Երկրի ռազմական բյուջեն (կամ անգամ դրա մի մասը) ֆինանսավորելու զինված ուժերի կարողությունը նրանց մոտ կարող է ուժեղացնել պետությունից անկախ լինելու զգացումը և այդպիսով՝ առաջացնել հասարակական կյանքի սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական ոլորտներում նրանց ավելի լայն ներգրավվածության վտանգ:

### Հաշվետվողականություն/պատասխանատվություն

Չինված ուժերի տնտեսական դերակատար լինելու մեկ այլ բացասական հետևանք է հաշվետվողականության/ պատասխանատվության բացակայությունը: Եթե զինված ուժերն ի վիճակի են լցնելու իրենց սեփական բյուջեն՝ ինքնուրույն տնտեսական գործունեություն ծավալելու միջոցով, ապա աստիճանաբար նվազում է ռազմական բյուջեի և դրա կատարման համար հաշվետու լինելու անհրաժեշտությունը: Նման իրավիճակի վտանգները շատ մեծ են: Եթե պետությունն ի վիճակի չէ վերահսկելու երկրի ռազմական բյուջեի մուտքերն ու դրա կատարումը, ապա զինված ուժերը կարող են զբաղվել այլ բնույթի լիազորություններ և գործառույթներ իարականացնելով, որոնցով կարող են խախտվել պետական իրավակարգավորումների պահանջները և անգամ՝ վտանգվել պետության ու քաղաքացիների անվտանգությունը: Մի խոսքով, զինված ուժերը ներքին լուրջ վտանգի աղբյուր են դառնում պետության և քաղաքացիների համար:

Չարգացած ժողովրդավարական երկրներում ռազմական բյուջեն ակտիվորեն վերահսկվում է քաղաքացիական հսկողության մեխանիզմների միջոցով, ինչպիսիք են, օրինակ, խորհրդարանն ու հասարակական կազմակերպությունները: Սրա հիմքում ընկած է այն փաստի լիարժեք ընկալումը, որ զինված ուժերը հանդիսանում են պետական ապարատի մի մասը, որը պատասխանատու է անվտանգության ապահովման համար, և որն ամբողջովին ֆինանսավորվում է պետության կողմից: Սակայն անցումային ժողովրդավարություններում կան դժվարություններ՝ կապված պաշտպանական ոլորտի ծախսերը վերահսկելու հետ: Այս հիմնախնդիրն ունի մի քանի պատճառ, սակայն դրանցից ամենատարածվածը պաշտպանության ոլորտի ռազմավարական առանձին հարցերի գաղտնիությունն է, որն իր արտացոլումն է գտնում բյուջեում: Որոշ դեպքերում զինված ուժերը վախենում են, որ իրենց բյուջեն կարող է դառնալ հանրության սեփականությունն ու այսպիսով՝ բացահայտել զինված ուժերի կարողությունները քաղաքացիների կամ անգամ հավանական թշնամիների համար:

Մեկ այլ պատճառ էլ հանդիսանում է քաղաքացիական հատվածի, հատկապես՝ խորհրդարանի մոտ վստահության պակասը դեպի պաշտպանական գերատեսչության նկատմամբ քննադատական վերահսկողություն իրականացնելու ինստիտուտը: Հիմնական խնդիրն այստեղ զինված ուժերի մասին ունեցած պատկերացումն է, որը բացասական ներգործություն է ունենում պետական համակարգի ներսում տիրող աշխարհայացքի և խաղի կանոնների վրա: Չինված ուժերի մասին այն համբավը, որ նրանք գերակա և արտոնյալ դիրք ունեն քաղաքացիական հատվածի նկատմամբ, բացա-

<sup>94</sup> Ինչպես մի առիթով Ինդոնեզիայի զինված ուժերի բյուջեի հետ կապված նշել է Վաշինգտոնի համալսարանի Ինդոնեզիայի հարցերով փորձագետ Դենիել Լևը (Daniel Lev). «Եթե թո բյուջեն ապահովում է թո կարիքների միայն կեսը կամ մեկ երրորդը, ապա դու գնալու ես մնացածը գողանա»: Մեջբերումը՝ ըստ Տաուֆիկ Դարուսմանի «Չինված ուժերը բիզնեսից դուրս թողնումը», «Ջակարտա Գլոբ» (27 սեպտեմբերի, 2009 թ.), Taufik Darusman, «Putting The Military out of Business,» The Jakarta Globe (27 September 2009), <http://thejakartaglobe.com/columns/taufik-darusman-putting-the-military-out-of-business/332030>:

ռիկ են իրենց հայրենասիրությամբ և բռնության իրավաչափ կիրառումը վերահսկող, երբեմն խոչընդոտներ է ստեղծում քաղաքացիների համար՝ բյուջետային խնդիրներին անդրադառնալու հարցում: Իրապես, պետք է ասել, որ խորհրդարանի անդամների մոտ զինված ուժերի բյուջետավորման և նրանց գործառնությունների մասին իրազեկության պակասը նույնպես նպաստում է այս իրավիճակին:

### Մարդու իրավունքների խախտումներ

Զինված ուժերի կողմից տնտեսական գործունեություն իրականացնելու ավելի ընդգրկուն բացասական հետևանքներից են մարդու իրավունքների խախտումները: Ինչպես նշվեց վերևում, զինված ուժերը ներկայացնում են պետական ապարատի այն մասը, որը լիարժեքորեն վերահսկում է բռնության իրավաչափ կիրառումը: Այնուամենայնիվ, եթե զինված ուժերի տնտեսական գործունեության մեջ շահույթ հետապնդող ջանքերը համադրվում են բռնության վերահսկողության հետ, այն էլ այնպիսի մի իրավիճակում, երբ դժվարություններ կան քաղաքացիական վերահսկողություն ապահովելու առումով, այս ամենը կարող է աղետալի հետևանքներ ունենալ: Որպես տնտեսական գործունեությամբ զբաղվող և մարդու իրավունքների խախտման մեջ ներգրավված զինված ուժերի օրինակ կարելի է բերել Ինդոնեզիայի Արևմտյան Պապուա մարզում TNI-ի հետ կնքված «Ֆրիպորթ» (Freeport) ընկերության անվտանգության ապահովման համաձայնագիրը (տե՛ս Պատուհան 11.3-ը):

TNI-ի հետ այս համաձայնագիրը TNI-ի առաջ բացում է տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու նոր, մինչ այդ թաքնված հնարավորություններ: TNI-ին նվիրված նոր օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ TNI-ի հիմնական գործառնություն մեջ է մտնում պետական հատուկ կարևորության օբյեկտների անվտանգության ապահովումը: Իրականում, այս գործառնությունը դարձավ TNI-ի արտաբյուջետային ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրներից մեկը:

2006 թ. հունվարին քաղաքական, իրավական և անվտանգության հարցերի համակարգման նախարարությունը որոշում կայացրեց «Freeport Indonesia», «ExxonMobil» և «PT Arun LNG» ընկերությունների եկթակառուցվածքները պետական հատուկ կարևորության օբյեկտներ ճանաչելու մասին: «Freeport Indonesia»-ն, որը գործում է Արևմտյան Պապուայի մարզում, հրապարակավ ընդունել է, որ վնաս է հասցնում շրջակա միջավայրին և քիչ է նպաստում Պապուայի ժողովրդի բարեկեցությանը: Այնուհետև, «Freeport Indonesia» նկատմամբ ատելությունը այնքան բորբոքվեց, որ խթան հանդիսացավ Ինդոնեզիայից Պապուայի անկախացման շարժման և համապատասխան կազմակերպության ստեղծման համար («OPM: Organisasi Papua Merdeka»): Դժբախտաբար, պետական կարևորագույն օբյեկտի կարգավիճակ ունենալու շնորհիվ «Freeport» ընկերությունը վայելում է TNI-ի (ինչպես նաև Ինդոնեզիայի ազգային ոստիկանության) լիակատար աջակցությունը՝ անվտանգությունն ապահովելու տեսանկյունից: Եվ այս պարագայում բնիկ ժողովուրդը, հատկապես OPM-ի անդամները, TNI-ի կողմից դիտվում են որպես «Freeport»-ի նկատմամբ ամենաիրական սպառնալիք:

### Հետևություն. Զինված ուժերը պետք է դուրս բերվեն տնտեսական գործունեության ոլորտից

Ինդոնեզիայի փորձը ցույց է տալիս, որ զինված ուժերի մասնակցությունը տնտեսական գործունեությանը կարող է լինել շատ ընդգրկուն: Զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը ապակառուցողական է նրանց պրոֆեսիոնալիզմի տեսանկյունից, բացասաբար է անդրադառնում նրանց բյուջեի թափանցիկության վրա և անզամ իսկ՝ ոտնահարում մարդու իրավունքները:

Ընդհանուր առմամբ, զինված ուժերի տնտեսական գործունեության հետ կապված հիմնական խնդիրը պաշտպանական բյուջեն է: Ինչ խոսք, բյուջետավորման այնպիսի կարգավորումը, որը բավարարում է զինծառայողներին ու նրանց ընտանիքներին, զինված ուժերին կարող է դուրս բերել տնտեսական գործունեության ոլորտից: Սակայն պետք է նշել, որ թափանցիկ բյուջեն ավելի կարևոր է, քան զինծառայողների բարեկեցության մակարդակի բարձրացումը: Առանց պաշտպանական բյուջեի արդյունավետությունն ու ռազմական իրացումն ապահովելու պարտականության՝ զինված ուժերի դուրսբերումը տնտեսական գործունեության ոլորտից անհնար է:

Բացի այդ, զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը, հատկապես Ինդոնեզիայի զինված ուժերի օրինակում, պարզապես զինվորների բարեկեցության կամ ռազմական բյուջեի բավարար չլինելու խնդիրը չէ: Ինդոնեզիայի զինված ուժերի բիզնես գործունեությունը շատ բարդ մի համակարգ է և խորապես արմատավորված է երկրի առօրյա կյանքում: Դրա զարգացման երկար պատ-

մական պրակտիկայի և հասարակության տարբեր ոլորտներ ներթափանցած լինելու շնորհիվ զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը հնդոնեզիայում շատ ինդոնեզիացիների կողմից արդեն դիտվում է որպես բնական երևույթ: Այս իրավիճակը և ընդհանուր տարածում գտած մոտեցումները հաշվի առնելով՝ զինված ուժերի դուրսբերումը հնդոնեզիայի տնտեսական կյանքից կարող է երկար ժամանակ պահանջել: Այս պարագայում, պետությունը պետք է սահմանափակի ոչ միայն զինված ուժերի տնտեսական գործառույթները, այլև այն ինդոնեզիացիների հևարավորությունները կամ պատժի կրանց, ովքեր օգտվում են զինված ուժերի անձնակազմի կամ տարբեր ինստիտուտների հետ ունեցած տնտեսական համագործակցությունից: Նման ռազմավարություն հնդոնեզիայի կառավարությունը երբեք չի ունեցել:

**Պատուհան 11.3. TNI-ի և «Freeport» ընկերության միջև անվտանգության ապահովման մասին համաձայնագիրը և մարդու իրավունքների խախտումները**

TNI-ի ներկայությունը «Freeport»-ի գործունեության տարածքում շատ տարօրինակ բնույթ ունի: Չինված ուժերը հատուկ կարևորություն ստացած տնտեսական շահերի անվտանգությունը ապահովելու (ինչը կատարվում էր մարդու իրավունքները լրջորեն ոտնահարելու, մասնավորապես՝ տեղաբնակներին և հատկապես OPM-ի անդամներին թիրախ դարձնելու միջոցով) հետ մեկտեղ ստանում էին նաև վարձատրություն մի ընկերությունից, որի գործունեությունը թափանցիկ չէր: Օրինակ՝ 1990-ական թթ. կեսին հանքավայրը «սպասարկող» զորախմբերը օգտագործում էին ընկերության տրանսպորտը, օգտվում էին նրանց գրասենյակներից և բեռնափոխադրումների կոնտեյներներից՝ այն մարդկանց տեղափոխելու և կալանավորելու, իսկ այնուհետև՝ խոշտանգելու ու սպանելու նպատակով, ում կասկածում էին OPM-ի անդամ լինելու կամ անվտանգության համար որևէ այլ պատճառով սպառնալիք հանդիսանալու մեջ: Դժբախտաբար, ընկերությունը հայտարարում էր, որ որևէ պատասխանատվություն չի կրում այն բանի համար, թե ինչպես է իր գույքը օգտագործվում զինված ուժերի կողմից: Իրականում հնդոնեզիայի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը (ՄԻՅ, Indonesian Human Rights Commission (Komnas HAM)) նշել է, որ TNI-ի ներգրավվածությունը «Freeport»-ի անվտանգության ապահովման միջոցառումներում խախտում է մարդու իրավունքները Արևմտյան Պապուայում:

«Freeport»-ում պետական անվտանգության աշխատակիցների թիվը վերջին մեկ տարվա ընթացքում աճել է: 2005 թ. դրությամբ ավելի քան 2,400 պետական անվտանգության (զինված ուժեր և ոստիկանություն) աշխատակից տեղակայված են եղել «Freeport»-ի գործունեության հիմնական տարածքներում: 2005 թ. ընկերության կողմից զինված ուժերի և ոստիկանության շնորհիվ երաշխավորվող անվտանգության ծախսերը կազմել են 66 միլիոն ԱՄՆ դոլար: «Freeport»-ը նշեց, որ այդ գումարը ծախսվել է անվտանգության աշխատակիցների տրանսպորտի, սննդի և կացարանի կարիքները հոգալու համար: Սակայն «Համաշխարհային վկա» (Global Witness) ԶԿ-ի և «Նյու Յորք Թայմս» (New York Times) օրաթերթի կողմից 2005 թ. հրապարակված հետաքննության արդյունքների համաձայն՝ գումարների մեծ մասը «Freeport»-ի կողմից ուղղվել է անմիջապես անվտանգության աշխատակիցներին վարձատրելուն: Այս գեկույցներում նշվում էր, որ ընկերությունը մեծածավալ վճարումներ է կատարել անձամբ ինդոնեզիացի զինծառայողներին և ոստիկաններին, ինչպես նաև տարածքում գործող անտանգության ստորաբաժանումներին: «Նյու Յորք Թայմս»-ը, մեջբերելով իր կողմից ձեռք բերված և վավերականությունը հաստատված ընկերությանը պատկանող որոշ փաստաթղթեր, նշել է, որ այս վճարների ընդհանուր գումարը 1998-2004 թթ. ընթացքում կազմել է մոտ 20 միլիոն ԱՄՆ դոլար:

**Աղբյուրները.** Կուրնիական Տրի Յունատո, «Komnas HAM: «Freeport»-ը գաղութատիրության մարմնավորումն է Պապուայում», «VHR մեդիա», (2 դեկտեմբերի, 2009 թ.), Kurniawan Tri Yunanto, «Komnas HAM: Freeport Represents Colonialism in Papua,» *VHR2LU-ներ* (2 December 2009), <http://www.vhrmedia.com/Komnas-HAM--Freeport-Represents-Colonialism-in-Papua-news2775.html>), «Յյունման Ռայթս Վոչ», *Չափազանց թանկ. Ինչ արժե Ինդոնեզիայի զինված ուժերի տնտեսական գործունեությունը մարդու իրավունքների համար, 18:5(C), (հունիս, 2006 թ.), էջ 48-56, Human Rights Watch, Too High a Price, The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities 18:5(C) (June 2006), 48-56, <http://www.hrw.org/en/reports/2006/06/20/too-high-price-1>):*

Ամփոփելով՝ պետք է ասել, որ տնտեսական գործունեությանն ընդհանրապես բնորոշ է երկու կարևոր հատկանիշ. առաջարկ և պահանջարկ: Չինված ուժերի տնտեսական գործունեության պարագայում, զինված ուժերը հանդես են գալիս որպես առաջարկի կողմ, մինչդեռ պահանջարկը գալիս է հասարակությունից: Հետևաբար, զինված ուժերը տնտեսական գործունեությունից ամբողջությամբ դուրս մղելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն սահմանափակել դրա առաջարկը, այլև հասարակության մոտ դրա պահանջարկի չափը: